

УДК 339.92:338.431(477.72)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ХЕРСОНЩИНИ

О.М. Білоусов, доктор економічних наук, доцент
Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

Проведено аналіз сучасного стану експортно-імпоротної діяльності Херсонської області та, зокрема, зовнішньоекономічні перспективи її аграрного сектор економіки

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експортно-імпортний потенціал, аграрна продукція, регуляторна політика.

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України традиційно був і залишається експортно-орієнтованою галуззю народного господарства, що зумовлено високою якістю сільськогосподарських угідь, здатних забезпечити ефективно виробництво рослинницької продукції, природно-кліматичними умовами, що дозволяють вирощувати як озимі, так і ярі культури (а на півдні – збирати по два-три врожаї в рік окремих сільськогосподарських культур), міцними традиціями аграрного виробництва, наявністю кваліфікованих працівників, системи аграрної освіти та науки тощо. Перевагою України є і її вигідне географічне розташування (наближеність до ринків збуту на Близькому Сході, у Північній Африці, країн СНД та ЄС), вихід до Чорного моря за наявності низки глибоководних портів, відносно розвинута, хоча і застаріла, внутрішня логістична інфраструктура [1].

Господарська діяльність в різних галузях сільського господарства має свої особливості і різний за сприятливістю економічний простір регіонів, що є необхідною умовою розвитку міжнародних економічних відносин.

Регіональні економічні простори розрізняються між собою структурою своїх сукупних економічних процесів та процесів зовнішньоекономічної діяльності. Тому економічний простір Херсонщини, як одного з провідних аграрних регіонів, доцільно розглядати з різними рівнями деталізації: міжнародний, національний, регіональний.

Стан вивчення проблеми. Вступ України до СОТ більшістю учасників ринкових відносин розглядався як завдання центрального уряду та парламенту, що забезпечують переговорний процес та адаптацію національного господарства і законодавчої бази до міжнародної економічної спільноти. Однак, поступово психологія товаровиробників почала адаптуватися до роботи в умовах лібералізації торгівлі. При цьому відповідальність за роботу економіки країни в умовах відкритих ринків в однаковій мірі стали поділяти як центральний уряд, так і місцеві органи влади – ті, хто безпосередньо наближений до виробників та споживачів.

Вступ України до СОТ оцінюється економістами переважно як позитивний фактор, разом з тим існують думки, що протягом трирічного її перебування в цій організації не відбулося ефективних структурних та інституційних реформ, не сформувалася стабільна нормативна база, а отже не спостерігається загального зростання економіки. Крім того, в чому згодні всі дослідники зовнішньоекономічного розвитку держави, так це у тому, що територіальний процес економічної інтеграції є досить незбалансованим та несиметричним, оскільки регіони відрізняються за своїм економічним розвитком, структурою виробництва, структурою зовнішньої торгівлі, кількістю населення тощо. У деяких областях зосереджені виробництва, орієнтовані на внутрішнього споживача, а в інших переважають експортоорієнтовані галузі та підприємства [2].

Існуючий стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності України є наслідком цілого розмаїття напрямів його формування і тенденцій, що характерні для його нинішнього стану. Це стало предметом вивчення і визначення перспективних напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності, зокрема в аграрній сфері України, тенденцій та факторів, що характеризують і впливають на цей процес в працях цілого ряду вчених-економістів – В.І. Бойка, В.П. Галушки, А.М. Кандиби, О.М. Онищенко, А.П. Румянцева, А.Є. Юзеровича та інших.

Разом з тим, не достатньо вивченими залишаються питання впливу територіальної структури експорту товарів та економічні показники галузі, оцінки потенціальних загроз від

зменшення імпорتنих бар'єрів, ступенів чутливості до лібералізації зовнішньої торгівлі та ін.

Метою статті є вивчення тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонального АПК та прогнозування найбільш ефективних напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності агроформувань Херсонської області.

Результати досліджень. До зовнішніх чинників, що впливають на конфігурацію економічного простору, належать глобалізація, регіональна політика, асиметричність розвитку регіонів і політична складова.

Наші дослідження ставили за мету проаналізувати, яким чином впливає економічне середовище на можливість або бажання сільськогосподарських товаровиробників здійснювати експортні операції в таких важливих політико-економічних складових, як фіскальна політика; регуляторні механізми зовнішньоекономічної діяльності; заходи економічного стимулювання; інфраструктура зовнішньоекономічної діяльності.

Існуюча на сьогодні в Україні фіскальна політика дає право сільськогосподарським товаровиробникам обирати пільговий режим оподаткування, суть якого зводиться до можливості замість звичайного режиму оподаткування проводити сплату фіксованого сільськогосподарського податку, а також обирати спеціальний режим оподаткування.

Зокрема, Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» передбачає можливість сільгоспвиробників обирати сплату фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) замість низки інших податків та зборів, зокрема і податку на прибуток (стаття 1 Закону). Вочевидь, така альтернатива є досить привабливою для сільгосптоваровиробників, і більшість аграрних підприємств перейшла на сплату ФСП.

Натомість більший вплив на мотивацію аграріїв до здійснення експортної діяльності мають пільги з податку на додану вартість. Зокрема, Законом України «Про податок на додану вартість» (в редакції 2008 року) сільськогосподарські виробники, дохід яких від сільськогосподарської діяльності складає більш ніж 75% сукупного валового доходу, стягують ПДВ з продажу своєї сільськогосподарської продукції, але

не повинні перераховувати його до бюджету (статті 11.21 і 11.29). Вони залишають дохід від ПДВ у себе і можуть використовувати його для придбання матеріалів і технічних ресурсів у виробничих цілях.

При цьому придбання сільськогосподарської продукції у сільгосптоваровиробників давало право вимагати надання вхідного податкового кредиту на суму сплаченого ПДВ. Тобто експортери сільгосппродукції, що купували її у аграріїв або посередників, мали право претендувати на відшкодування податкового кредиту при здійсненні експортних операцій. Натомість, безпосередні аграрії не мали такої можливості, оскільки не перераховували податок на додану вартість до бюджету.

Вищезгадана схема не охоплювала молоко й м'ясо, яке сільськогосподарські виробники постачали переробним підприємствам; ця продукція оподатковувалася за нульовою ставкою (стаття 6.2.6 Закону України «Про податок на додану вартість» 1997 р.). Переробні підприємства стягували ПДВ з наступного продажу молока і м'яса, але замість того, щоб перераховувати його до бюджету, вони перераховували його на спеціальні рахунки виробників молока й м'яса. В такій ситуації переробне підприємство при безпосередньому здійсненні експорту також не мало права претендувати на бюджетне відшкодування ПДВ.

Норми Закону України «Про податок на додану вартість» в редакції 2008 року були чи не найголовнішим дестимулюючим чинником для здійснення експортних операцій сільськогосподарськими товаровиробниками. Навіть за наявності ринків збуту і персоналу, здатного обслуговувати експортні потоки, аграріям з точки зору податкового законодавства, вигідніше було створити власну посередницьку структуру для отримання права бюджетного відшкодування ПДВ. Таким чином, розривався зв'язок між здійсненням експорту та економічними результатами роботи сільськогосподарського підприємства в цілому.

Починаючи з 1 січня 2009 року набули чинності зміни до Закону України «Про податок на додану вартість», пункти 6.2.6., 11.21, 11.29 були вилучені із закону, натомість в

ньому з'явилася стаття 8-1 «Спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського і лісового господарства та рибальства».

Один з пунктів цієї статі, а саме пункт 8-1.4, говорить про те, що «При вивезенні сільськогосподарських товарів (супутніх послуг) у митному режимі експорту сільськогосподарське підприємство - виробник таких товарів (послуг) має право на бюджетне відшкодування податку на додану вартість, сплаченого (нарахованого) постачальникам товарів (послуг), вартість яких включається до складу виробничих факторів. Таке відшкодування здійснюється у загальному порядку».

Таким чином, при здійсненні експортних операцій безпосередньо сільськогосподарським підприємством воно вправі претендувати лише на відшкодування ПДВ, сплаченого при придбанні матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільгосппродукції. У випадку ж, коли експорт здійснюватиме посередник, він претендуватиме на відшкодування ПДВ, сплаченого при купівлі самої сільськогосподарської продукції, що враховуватиме і додану вартість, створену сільгосппідприємством. Таким чином, експорт сільськогосподарської продукції безпосередніми товаровиробниками, виходячи з норм податкового законодавства, залишається не вигідним.

Ще одним податковим бар'єром на шляху прямого експорту продукції сільгосппідприємствами є затримки із бюджетним відшкодуванням ПДВ експортерам, зокрема сільгосппродукції. Оскільки такі затримки властиві для всіх експортних компаній, у тому числі тих, що не є сільгоспвиробниками, на перший погляд, в цьому прямої дискримінації аграріїв не існує. Тим не менше, великі експортні компанії, які працюють в Україні, в переважній більшості мають можливість залучати кредитні ресурси для поповнення обігових коштів на зарубіжних фінансових ринках за ставками 7-10% річних, у той час як українські агропідприємства змушені кредитуватися за ставками 20-30% річних. Таким чином, невідшкодування ПДВ при експорті також найбільш боляче б'є по інтересах сільськогосподарських товаровиробників.

Щодо регуляторного механізму, що визначає на законодавчому рівні правила поведінки підприємницьких структур на зовнішньому ринку агропродукції, визначення регуляторної політики дано Законом України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”. Спрощуючи законодавче визначення, можна трактувати мету регуляторної політики як таку, що покращує підприємницьке середовище, обмежує державне регулювання лише тими заходами, які є дійсно необхідними, вивільняє підприємницьку ініціативу. Держава переходить від регулювання до стимулювання, від обмежень до формування економічних передумов, від адміністрування до прозорого економічного інструментарію. І формує відповідне законодавче поле як інструмент підприємницького та суспільного контролю за цим процесом [3].

Позитивним моментом зовнішньоторговельного обороту Херсонської області залишається наявність великої питомої ваги експортованої продукції з високим ступенем переробки та спрямованість на експорт готових виробів (табл. 1).

Таблиця 1

Питома вага Херсонської області у експорті та імпорті продукції України

Назва показника	Одиниця виміру	Україна	Херсонська область
Експорт			
Кількість учасників ЗЕД	одиниць	15538	223
	питома вага, %	100	1,44
Вартість	млн дол. США	66954,4	400,3
	питома вага, %	100	0,6
Імпорт			
Кількість учасників ЗЕД	одиниць	34447	249
	питома вага, %	100	0,72
Вартість	млн дол. США	85535,3	305,8
	питома вага, %	100	0,36
Сальдо	млн дол. США	-18580,9	94,5

Протягом останніх років підприємства області здійснювали зовнішньоторговельні операції товарами з партнерами з 99

країн світу. До країн СНД було експортовано 22,0% усіх товарів, до країн ЄС – 27,2%.

Найбільші обсяги експортних поставок здійснювалися до Туреччини – 12% від загального обсягу експорту, Норвегії – 11,3, Російської Федерації – 9,7, Грузії – 8,8, Болгарії – 7,6 та Німеччини – 6,1% (рис. 1).

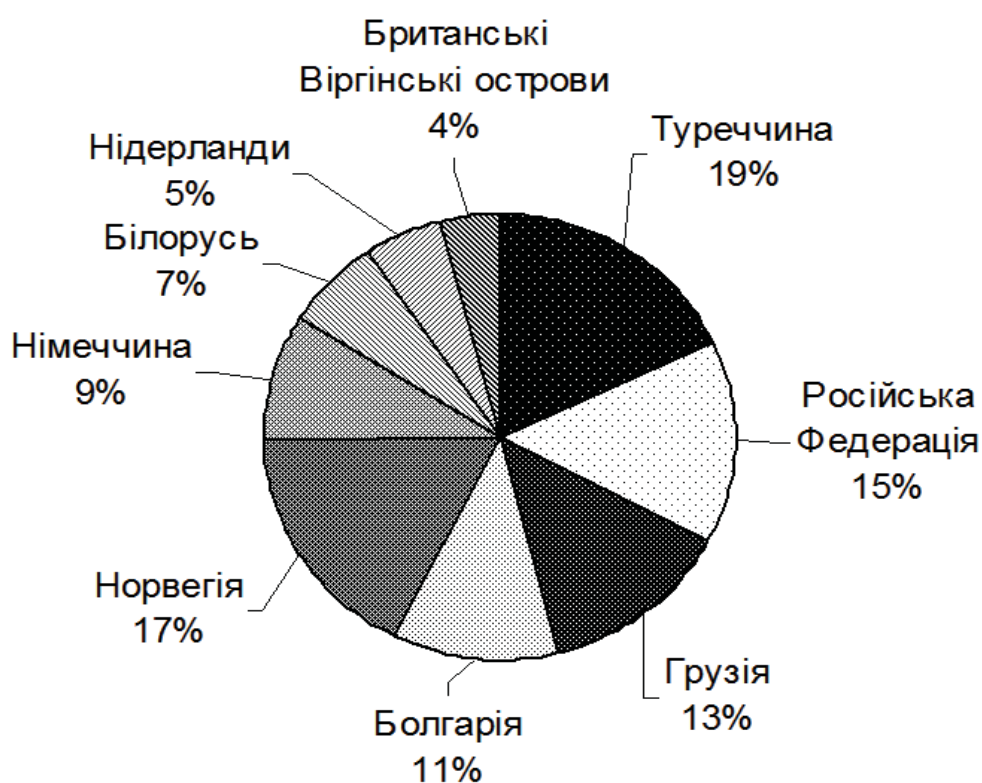

Рис. 1. Географічна структура експорту Херсонської області, 2009 р.

Найбільшу питому вагу у загальному обсязі імпорту мали: Туреччина – 17,4, Китай – 14,3, Німеччина – 12, Російська Федерація – 10,8 та Нідерланди – 8,1%. Імпорتنі поставки порівняно з січнем-вереснем 2008 р. найбільше зросли з Нідерландів і Грузії. Одночасно зменшились обсяги імпорту згідно з угрупованнями країн з Казахстану, Російської Федерації, Австрії, Італії, Німеччини, Польщі, Китаю, Об'єднаних Арабських Еміратів, Туреччини та інших [4].

У структурі експорту товарів значна частка припадала на поставки продуктів рослинного походження – 29,8% від загального обсягу експорту області (у т.ч. насіння і плодів олійних рослин – 14,8, зернових культур – 11,4), транспортних засобів та шляхового обладнання – 24,7 (у т.ч. плавучих засобів морських та річкових – 22,4%), готових харчових продуктів – 9,9, механічного та електричного обладнання – 10,2 (у т.ч. електричних машин та устаткування – 7,7, котлів, машин та апаратів – 2,5%), недорогоцінних металів та виробів з них – 12,0% (у т.ч. чорних металів – 4,5, виробів з них – 5,7%) та ін. (табл. 2).

Таблиця 2

Питома вага сільгоспродукції у структурі експорту та імпорту Херсонської області, 2009 р.

Країна	Експорт			Імпорт		
	млн дол. США	у % до січня-вересня 2008 року	у % до загального обсягу	млн дол. США	у % до січня-вересня 2008 року	у % до загального обсягу
Усього по області	251,8	82,9	100,0	59,4	37,8	100,0
у тому числі						
II. Продукти рослинного походження	74,9	98,6	29,8	4,1	79,8	4,6
з них						
зернові культури	28,7	139,3	11,4	0,9	30,2	1,0
насіння і плоди олійних рослин	37,2	154,8	14,8	0,8	191,6	0,9
IV. Готові харчові продукти	25,0	66,7	9,9	10,1	190,5	11,3

Зростання показника вивезених з області товарів відбулося за рахунок збільшення кількості поставок на експорт зернових культур на 39,3%, плавучих засобів морських або річкових на 426,5%, насіння і плодів рослинного походження на 54,8%.

Найбільша частка на Херсонську область припадає у виробництві таких видів продукції, як овочі (8,7 %), соняшник (5,7 %) та зернові культури (4,1 %). За базовий брався 2008

рік, що характеризується досягненням цілої низки рекордних врожаїв в новітній історії України. Але з урахуванням того, що експорт овочів і соняшнику забезпечує лише незначну частку експортних надходжень України, пріоритети в плані товарних позицій для порівняння дещо змінюються (табл. 3)

Таблиця 3

Вагомість товарної групи сільськогосподарської продукції в обсягах виробництва і структурі експорту

Вид продукції	Частка Херсонської області, %		
	у виробництві	в експорті	зважена частка у виробництві, приведена до частки в експорті*
1	2	3	4 = 2 x 3
Зернові та зернобобові культури	4,1	34,2	1,414
Овочі відкритого та закритого ґрунту	8,7	0,8	0,066
Соняшник	5,6	0,3	0,017
Плоди та ягоди	2,7	1,6	0,044

Висновки та пропозиції. Аналіз розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу Херсонської області показує, що вони володіють виробничим потенціалом та ресурсами не лише для виробництва продуктів та задоволення потреб населення, а й для реалізації на зовнішніх ринках. Одним із стратегічних напрямів розвитку Херсонської області є входження її економіки в систему міжнародних і світових економічних відносин та нарощування експортного потенціалу.

Література:

1. Бистряков І.К. Економічний простір: аспекти методологічного визначення / І.К.Бистряков, Л.Г. Чернюк. — К. : Вища школа.2006. — 56 с.
2. Ванькович Д. Критерії інвестиційної привабливості аграрного комплексу України та її аналіз / Д.Ванькович // Економіст. — 2003. — №12 С. 36—36.
3. Румянцев А.П. Зовнішньоекономічна діяльність : [Навч. посіб] / Румянцев А.П., Румянцева Н.С. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 384 с.
4. Стратегія економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2015 року. — Херсон, 2009. — 272 с.